

DA BETONEN BLEV BELASTENDE

DEN EMOTIONELLE KAMP OM GELLERUPPLANEN I 1960'ERNE OG 1970'ERNE

- MIKKEL HØGHØJ
- SILKE HOLMQVIST

For beboerne er ordet 'beton' i hvert fald afmystificeret for metafysisk indhold. Beton består af vand, sand og cement; elementer der ikke i sig selv indeholder nogen ondskabsfuldhed, men tværtimod er nyttige.¹

Den 23. oktober 1978 sendte Danmarks Radio TV-udsendelsen "En kirke i beton" som en del af programrækken *Kirkeligt Forum*. Udsendelsens primære fokus var den nyopførte Gellerup Kirke, der stod færdig i 1976, men programmet gjorde sig særligt bemærket, idet det anlagde en kritisk vinkel på de beboere og særligt det miljø, der omgav kirken i det store aarhusianske prestigeprojekt Gellerupplanen. Boligområdet var ellers bare få år tidligere blev rost for dets ambitiøse omfang, innovative faciliteter og menneskevenlige karakter. Udsendelsen lagde sig i forlængelse af en kritik, som de store almennyttige boligbyggerier i stigende grad var blevet genstand for i samtiden, og i programbeskrivelsen blev Gellerupplanen betegnet som 'betonslum', et ord der ifølge *Den danske Ordbog* havde været kendt siden 1972.² Udsendelsen medførte intet mindre end en læserbrevstorm fra både Brabrand Boligforening og vrede, frustrerede og utilfredse beboere, som krævede ikke bare en undskyldning fra DR, men en decideret ny udsendelse. En sådan udsendelse blev dog aldrig produceret, og Gellerupplanen er i stigende grad siden blevet problematiseret både i medierne og i den brede offentlighed. I 2007 blev *Helhedsplanen* vedtaget med det primære formål at omdanne "Gellerup og Toveshøj fra et socialt udsat boligområde til en attraktiv bydel".³ I 2015 blev området udpeget som utrygt af det danske politi, og i 2017 var Gellerup nok en gang en del af den danske 'ghettoliste', som er blevet udarbejdet årligt af Transport-, Bygnings- og Boligministeriet siden 2010.⁴

---

1 *Aarhus Stiftstidende* 8.11.1978, Jørgen Harritsø Jørgensen: "TV og Gellerupparken".

2 <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=betonslum> (30.8.2017).

3 *Fra boligområde til bydel. Helhedsplan for Gellerupparken og Toveshøj*: <http://filer.aarhus-kommune.dk/filer/Gellerup/Helhedsplan%20Gellerup.pdf> (30.8.2017), s. 3.

4 *Politiets tryghedsindex* 2015: <https://www.politi.dk/NR/rdonlyres/5032D79C-B0F3-43B2-B5B8-F8BE89D24247/0/PolitietsTryghedsindeks2015.pdf> (30.8.2017); *Ghettolisten* 2017: <https://www.trm.dk/da/publikationer/2017/liste-over-ghettoomraader-1-dec-2017> (14.2.2018).

De store almennyttige boligområders problematiske karakter er ofte blevet forbundet med spørgsmål om immigration, etnicitet og integration. Indledningsvist er det derfor værdt at bemærke, at selvom udfordringer med bl.a. pakistanere blev italesat i 1978 i forbindelse med Ishøjplanen,⁵ boede der samme år i omegnen af 50 tyrkiske arbejdsmigrantfamilier i Gellerupplanen uden at disse mennesker vakte opsigt eller blev fremstillet som problematiske, hverken da udsendelsen rullede over skærmen eller i den efterfølgende debat.⁶ I en samtidspolitisk kontekst er det derfor væsentligt at adskille det nuværende ghetto-prædikat fra 1970'ernes spaltekrig, hvor sagens kerne handlede om Gellerupplanens negative påvirkning af alle slags beboere og deres følelsesliv. Gellerupplanen var med andre ord allerede et problematisk sted i den offentlige bevidsthed, inden mennesker med anden etnisk baggrund end dansk udgjorde en majoritet blandt områdets beboere.

I medierne og blandt politiske beslutningstagere bliver Gellerupplanen i dag således ofte fremstillet som problematisk og associeret med negative følelser såsom utryghed og frygt. Men på trods af, at de modernistisk inspirerede boligområder længe har været genstand for den type af opmærksomhed, er deres tidlige kulturhistorie, og mere specifikt 'forfaldshistorie', relativt underbelyst inden for både by-, velfærds- og indvandringshistorie.⁷ Det synes derfor oplagt i et temanummer om negativt evalueret emotionalitet at stille skarpt på, hvordan Gellerupplanen er blevet formet gennem uønskede og grimme emotionelle forestillinger og repræsentationer.

Artiklen undersøger, hvordan Gellerupplanen blev et problematisk sted, da dets miljø og materialitet – byggeriets beton – i løbet af 1970'erne kom i søgelyset for at understøtte uønskede følelser og utiltalende social adfærd. Vi ønsker på den måde at afprøve et følelsesmæssigt perspektiv i Gellerupplanens historiske tilblivelsesproces som 'sted' i den danske offentlighed fra 1960'erne til slutningen af 1970'erne. Undersøgelsen kredser dermed om spørgsmål som: Hvilke billeder blev tegnet af Gellerupplanen som sted før og efter udsendelsen "En kirke i beton"? Hvordan blev forholdet mellem Gellerupplanens spatialitet og beboernes følelsesliv portrætteret i debatten? Hvilke grimme og upassende følelser mente man, at stedet fordrede? Og hvem forestillede man sig var særligt påvirkelige over for stedets negative indflydelse?

Artiklens hovedfokus er på den debat, som fjernsynsudsendelsen "En kirke i beton" afstedkom i efteråret 1978, idet debatten netop kredsede om, hvilke emo-

5 Se Ishøj Kommune: *Indvanderrapport II*.

6 *Boligen* 1979: "Boligafdeling med lokal service for sociale problemer", 32-33.

7 Gellerupplanens tidlige historie er primært blevet behandlet i lokalhistoriske og arkitekturhistoriske undersøgelser. Se f.eks. Paludan (red.): *Århus Bys Historie*; Nygaard: *Tag over hovedet*; Gaardmand: *Dansk Byplanlægning*. Der findes dog få eksempler på undersøgelser, der tilgår de almennyttige boligområders historie fra et kulturgeografisk perspektiv. Se f.eks. Mazanti: *Fortællinger fra et sted*.

tionelle kvaliteter og effekter, der kunne tilskrives Gellerupplanens spatialitet og materialitet. For at forstå baggrunden for debatten indledes artiklen med en præsentation af de emotionelle kvaliteter, som boligområdet blev tilskrevet af både planlæggere og medier under dets opførelse i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne. Afsnittet skitserer, hvordan planlægningen af Gellerupplanen var styret af særlige emotionelle og moralske idealer om det sunde, gode og passende liv for danske velfærdsborgere. Herefter rettes blikket imod fjernsynsudsendelsen og den efterfølgende debat, der synliggør de emotionelle mutationer, som Gellerupplanen havde undergået i offentligheden i løbet af 1970'erne.

Kildematerialet består af både billeder og tekst i form af planlægningsmateriale, salgsbrochurer, beboerblade såvel som jubilæumsskrifter. Derudover udgør fjernsynsudsendelsen "En kirke i beton" fra 1978 og de efterfølgende beboerreaktioner, som de kom til udtryk i dagblade og beboerblade, udgangspunktet for anden del af analysen. Salgs- og mediemateriale er særligt vigtigt for at forstå de emotionelle mutationer, som Gellerupplanen gennemgik i offentligheden, idet det i høj grad afspejler samtidens normative konstruktion af idealer om det attraktive liv såvel som forestillinger om det modsatte.

Det er værd at bemærke, at emotionelle idealer og følelsesudtryk ikke nødvendigvis kan findes direkte artikuleret i hverken debatindlæg eller planlægningsmateriale. Da vi ønsker at bruge kilderne til at belyse periodens omstridte forestillinger om, hvordan Gellerupplanen understøttede et særligt emotionelt liv, leder vi hovedsagelig efter, hvordan området blev koblet til både uhensigtsmæssige og ønskværdige emotionelle kvaliteter. Opgaven består ikke udelukkende i at identificere italesatte følelser med synlige kropsudtryk som f.eks. den amerikanske kulturanthropolog Monique Scheers teori om følelsespraksisser foreskriver.⁸ Formålet er snarere at fremhæve, hvordan kontinuerlige emotionelle tilstande såsom håbløshed, rastløshed, frygt og utryghed blev fortolket som produkter af såvel som formative for Gellerupplanens miljø og sociale liv. Dermed ønsker vi at flytte fokus fra individers indre personlige følelsesliv til forestillinger om steds stemning og påvirkning af mennesker, hvilket metodisk understøttes ved sprogligt at tale om 'emotionalitet' frem for 'følelser'.

Den teoretiske præmis for undersøgelsen er, at 'rum' og 'følelser' er gensidigt konstituerende. Det betyder, at menneskers følelsesliv formes af den rumlighed, de interagerer med – i praksis såvel som repræsentationelt – ligesom steder må forstås som produkter af de følelsespraksisser og repræsentationer, som de historisk er blevet knyttet til.⁹ For metodisk at kunne udforske dette dialektiske forhold inddrages perspektiver fra både det følelsesgeografiske forskningsfelt og den kritiske kulturgeografi i analysen.

8 Scheer: 'Are emotions a kind of practice'.

9 Bondi, Davidson og Smith (red): *Emotional Geographies*.

FORESTILLINGER OM FØLELSER OG RUM

Forbindelsen mellem menneskers følelsesliv og deres geografiske situering har i de seneste år oplevet en stadig større humanvidenskabelig opmærksomhed.¹⁰ Denne interesse har blandt andet fundet udtryk i kulturgeograferne Joyce Davidson og Christine Milligans begreb *emotional geography*, som betoner det uadskillelige forhold mellem spatialitet og emotionalitet: "We can, perhaps, usefully speak of an emotio-spatial hermeneutic: emotions are understandable – 'sensible' – only in the context of particular places. Likewise, place must be felt to make sense".¹¹ På trods af, at følelsesgeografiens tentative hermeneutik har kastet flere spørgsmål end svar af sig, har den skabt basis for en erkendelse af svært tilgængelige interaktioner, som kan erfares og observeres i samspillet mellem menneskers følelsesliv og deres rumlige samt materielle omgivelser. Flere følelsesgeografiske analyser har således fokuseret på emotionelle enklaver og følelsesfællesskaber i sociale rum med tilhørende forestillinger om interne hierarkier og brydninger.¹² Her i tidsskriftet er også følelsesgeografiens historiefaglige potentialer blevet fremhævet og diskuteret af henholdsvis Camilla Schjerning og Karen Vallgård.¹³

Ved teoretisk at tage udgangspunkt i det dialektiske forhold mellem emotionalitet og spatialitet lægger denne analyse sig i forlængelse af ovenstående studier. Vores fokus adskiller sig dog også herfra, idet den følelsesgeografiske erkendelsesinteresse forskydes mod forhandlingen eller kampen om retten til at definere og kontrollere repræsentationen af et bestemt steds emotionalitet i offentligheden. Inden for følelsesgeografien er det veldokumenteret, at menneskers følelsesmæssige erfaring af steder kan forandre sig over tid og produceres af politisk, socialt og kulturelt inkluderende eller ekskluderende mediebilleder og diskurser. Denne produktion finder bl.a. sted gennem konstante forhandlinger om retten til at definere, hvorvidt steder er præget af gode eller dårlige stemninger såvel som passende eller upassende værdier. Et sted kan således forvandles til en emotionel slagmark, ikke alene fordi der opstår uenighed om, hvordan stedets emotionelle kvaliteter skal afkodes, men også fordi disse fortolkninger bliver bestemmende for måden, hvorpå man forstår stedets negative eller positive indflydelse på mennesker og deres følelsesliv.

Som den tyske begrebs- og følelseshistoriker Margrit Pernau imidlertid har påpeget, har der inden for følelsesforskningen ofte været fare for at opstille et dikotomisk forhold mellem krop og sprog og således foregive en afstand mellem praksis og repræsentation.¹⁴ Ligeledes har geografen Birgitte Mazanti, som bl.a.

---

10 Se f.eks. Löfgren: 'Motion and Emotion'; Simonsen: 'Practice, Spatiality and Embodied Emotions'.

11 Davidson og Milligan: 'Embodying Emotion', 524.

12 Se f.eks. Gammerl: 'Emotional Styles'; Schjerning: 'Følelsesgeografier'; Johansen og Johansen: 'At Tæmme Nydelsen'; Langen: 'Den æreløse ordensmagt'; Raffaetà: 'Hope Emplaced'.

13 Schjerning: 'Følelsesgeografier'; Vallgård: 'Affekt, Følelser og Rum'.

14 Pernau: 'Space and Emotion', 541.

har beskæftiget sig med almenyttige boligbyggerier, argumenteret for, at steder altid må forstås som både produceret gennem social kropslig erfaring og gennem rummets repræsentationer, som afspejler samfundets dominerende diskurser.¹⁵ Selvom vi i nærværende analyse primært vil fokusere på repræsentationer af rum, så gøres det med en bevidsthed om, at disse altid må forstås i et tæt samspil med de sociale og emotionelle praksisser, som udspiller sig i og omkring rummet.

For at forstå forholdet mellem menneskelig emotionalitet og spatialitet tager undersøgelsen afsæt i en forståelse af rum som "socialt produceret". Ideen om det socialt producerede rum finder sit udspring i den neomarxistiske filosof Henri Lefebvres arbejde, der må betegnes som helt centralt for den postmodernistiske rumtænkning.¹⁶ Ifølge Lefebvre bør rum ikke reduceres til en fysisk ting, men må derimod forstås gennem de relationer, der producerer rummet: "[Social] space is not a thing among other things, nor a product among other products [...] It is the outcome of a sequence and set of operations, and thus cannot be reduced to the rank of a simple object".¹⁷ Det betyder, at en analyse af Gellerupplanens tilblivesproces som 'socialt rum' ikke kan reduceres til en beskrivelse af områdets fysikalitet, men må foregå med fokus på de sociale processer, hvorigennem rummet skaber og skabes af det samfund, som det er en del af. I det denne artikel specifikt beskæftiger sig med de emotionelle processer, hvorigennem rummet produceres, vil vi i analysen anvende betegnelsen 'den emotionelle produktion af rum'. Det muliggør, at den forhandling om retten til at definere og kontrollere Gellerupplanens emotionalitet i offentligheden, som kom til udtryk med "En kirke i beton", kan analyseres som et aktivt led i den historiske forandringsproces, som Gellerup undergik i løbet af 1970'erne.

Men hvorfra tog den forandring sit udgangspunkt? Det udgør emnet for nedenstående afsnit.

DEN KØNNESTE BY

Det er en ny by planlagt med tanke på beboernes trivsel. Derfor er den kørende trafik adskilt fra den gående. Derfor er der tilført byen en række fællesskabscentre. Den får eget teater, eget gæstehotel, indkøbscenter med overdækkede gader, store sports- og motionsarealer, indbydende kratbevoksede legelommer for børnene i lange slugter i dalene mellem boliger, hvor beboerne kan flytte vægge, danne rum og hvor de har store lyse altaner. Der er bodega og kollegium. Unge og gamle i skøn forening i store og små boliger. Plads til syge og handicappede mellem de raske. Det er blot nogle af de

¹⁵ Se f.eks. Mazanti: 'Stedsforståelse'.

¹⁶ Fremtrædende humangeografer såsom David Harvey, Edward W. Soja, Doreen Massey og Tim Cresswell har alle betonet betydningen af Lefebvres arbejde for deres egne projekter. Lefebvres generelle virkningshistorie er desuden blevet udfoldet i flere oversigtsartikler. Se f.eks. Fabian: 'Spatale forklaringer'; Thelle: 'Et rumligt fix'.

¹⁷ Lefebvre: *The Production of Space*.

ting, der har gjort B.T.s valg af Gjellerup som Danmarks kønneste by let. For en by er ikke køn blot på grund af idylliske gader, toppede brosten, gamle huse, bindingsværk og stokroser. En by kan i langt højere grad være køn, fordi den er tænkt køn, smukt, varmt og menneskeligt. Det er Gjellerup.¹⁸

Med de ord kårede avisen *B.T.* Gellerupplanen som "årets kønneste by" i 1970. Gellerups blokke blev her fremstillet som et gennemgribende hensigtsmæssigt og menneskevenligt byggeri, og citatet afspejler således en forestilling i samtiden om, at Gellerupplanens miljø ville skabe et harmonisk og endda smukt hverdagsliv for beboerne. Følgende del handler om planlægningen og iscenesættelsen af denne nye bydel, inden betonens forestillede effekter blev sat til forhandling. På baggrund af det planlægnings-, medie-, salgs- og formidlingsmateriale, der cirkulerede i offentligheden, analyseres *den emotionelle produktion af rum*, hvorved Gellerupplanen blev til som et sted, der gennem materiel hverdagstrivsel skulle facilitere og reproducere 'det gode liv' i velfærdssamfundet.

En ny by bliver til

De første skridt mod Gellerupplanens opførelse blev taget i 1961-62, hvor Brabrand Boligforening erhvervede sig et betydeligt landareal inden for, hvad der dengang var Brabrand-Årslev Kommune. I tæt samarbejde med arkitekterne Knud Blach Petersen og Mogens Harbo blev der udarbejdet en boligplan, der omfattede omtrent 6.000 præfabrikerede boliger, som skulle huse mellem 10-15.000 beboere. I december 1963 lå de første planskitser klar, og ambitionerne var ikke beskedne:

Lige siden november 1961, da Brabrand Boligforening erhvervede sig de store arealer i Gjellerup, har bestyrelsen følt sig forpligtet til her at få skabt et boligområde af så høj kvalitet, brugsmæssigt, teknisk, miljømæssigt og visuelt, at der skulle være mulighed for, at det ikke ville forekomme håbløst utidssvarende om bare 10, 20 eller 30 år.¹⁹

I januar 1964 blev skitserne præsenteret for offentligheden, og de tiltrak sig øjeblikkeligt opmærksomhed fra særligt lokale medier, hvor projektet blev rost for dets ambitiøse omfang og innovative karakter.²⁰ Byggeriet blev påbegyndt i 1967, og i løbet af de næste fem år blev de to første etaper af planen, Gellerupparken og Toveshøj, bestående af henholdsvis 1.776 og 624 lejligheder realiseret.²¹ På

18 *B.T.* 14.8.1970: 'B.T. har valgt Danmarks kønneste by: Gjellerup ved Århus betonby med trivsel'.

19 Brabrand Boligforening: *Gjellerupplanen*, 1963, Brabrand-Årslev Lokalhistorie Arkiv (herafter BÅLA), s. 6.

20 Se *Jyllands-Posten* 11.1.1964: 'En ny by til 15.000 mennesker'; *Demokraten* 12.1.1964: 'Ny by til 10.000 beboere'; *Aarhus Stiftstidende* 12.1.1964: 'Gjellerup-planen som mønster-byggeri'.

21 *Arkitektur* 1974: 'Gellerupplanen, Brabrand', s. 289-316.

det tidspunkt havde ikke bare lokale, men også nationale medier fået øjnene op for byggeriet.²² Gellerupplanen var nu et landskendt prestigefænomen, og som det fremgår af det indledende citat, blev stedet i 1970 endda kåret som "årets kønneste by".²³

Opførelsen af Gellerupplanens tredje afsnit, Holmstrup, blev imidlertid indstillet i 1976 grundet økonomiske vanskeligheder i Brabrand Boligforening.²⁴ Ikke desto mindre var der på det tidspunkt allerede opført over 3.000 lejligheder, hvilket gør Gellerupplanen til et af de største samlede boligprojekter i Danmarkshistorien.

Gellerupplanen var dog ikke et enestående socialt og arkitektonisk fænomen i hverken dansk eller international sammenhæng. Efter vedtagelsen af *Montagecirkulæret* i 1960 blev en lang række danske montageplaner såsom Ballerupplanen, Høje Gladsaxe og Albertslund udarbejdet.²⁵ Denne bevægelse var grundlæggende set transnational i sin form, hvilket betød, at det i høj grad var det samme arkitektoniske udtryk, som kom til at præge efterkrigstidens store boligprojekter og nye urbane geografier både øst og vest for Jerntæppet.²⁶

Trivsel og et trygt miljø

En afgørende og salgbar emotionel kvalitet, som fra begyndelsen blev tilskrevet Gellerupplanens rumlighed og materialitet i både planlægnings- og mediemateriale, var velvære og trivsel. Både boligerne og miljøet i området blev portrætteret og planlagt som en kanal, der indlysende ville facilitere en naturlig følelse af velvære hos beboerne. Med modernismens tilvejebringelse af et nyt rationelt menneskesyn fulgte idealer om menneskelig trivsel, som forbandt et godt fysisk og psykisk helbred med et sundt spatialt miljø.²⁷ I efterkrigstiden var disse idealer nu endelig realiserbare for den brede bybefolkning, som således skulle dirigeres væk fra byens beskidte, usanerede boliger og ud til forstadens moderne boligkomplekser præget af lys og luft.

Visionerne om velvære i Gellerupplanen materialiserede sig bl.a. i den teknologiske fremsynethed og rummelighed, som kendetegnede de nye lejligheder. Som fremhævet i en salgsbrochure fra 1972: "Der er 18 forskellige muligheder for at få lejlighed i Gellerupparken og Toveshøj. Alle ønskelejligheder. Hensigtsmæssig indretning, masser plads, lys og luft, tip-top udstyr, trivsel for børn, unge og

22 F.eks. *Politiken* 23.9.1967: 'Her er en by til 10.000 indbyggere'; *B.T.* 14.8.1970: 'Danmarks kønneste by'.

23 *B.T.* 14.8.1970: 'Danmarks kønneste by'.

24 Gejl (red.): *Århus*, 49-51.

25 Larsen og Larsen: *I medgang og*, 64-73.

26 F.eks. Falender: *Social Housing*; Hall: *Cities of Tomorrow*; Cupers: *The Social Project*; Wake-man: *Practicing Utopia*.

27 Bech-Danielsen: *Moderne arkitektur*, 15-123.

voksne”.²⁸ Trivsel blev knyttet til lejlighedernes moderne teknologiske faciliteter, hvilket blev fremhævet ikke bare af Brabrand Boligforening, men også i pressen og i diverse faglige tidsskrifter.²⁹ Med to badeværelser inklusiv vaskemaskine og tørretumbler, et fuldt funktionelt køkken med køle- og fryseskab samt moderne isolations- og ventilationsforhold var lejlighederne ideelt designede til velfærds-menneskets udfoldelse, og udgjorde dermed et attraktivt alternativ til parcelhuset.³⁰ Særligt områdets renovationssystem blev fremhævet som markør for Gellerupplanens høje teknologiske standarder. Et moderne skraldesugeanlæg efter svensk forbillede var blevet installeret i bygningskroppene, og beboerne kunne derigennem komme af med deres affald via en særlig affaldsskakt, der som en “kæmpe støvsuger” transporterede affaldet direkte til renovationscentralen.³¹ På den måde materialiserede samtidens tanker om sanering, orden og renlighed sig i affaldsskakten, som holdt uhumske lugte og dårlig hygiejne på afstand, når affaldet rejste isoleret inden i bygningerne uden menneskelig kontakt.

Velvære og trivsel skulle imidlertid ikke udelukkende faciliteres gennem Gellerupplanens lejligheder, men også gennem livet i boligområdet som en helhed. “Der er tænkt på det hele i landets mest avancerede boligbyggeri!”, skrev Brabrand Boligforening i 1972. Fritiden stod i den sammenhæng helt centralt, og velvære skulle sikres gennem et fysisk og mentalt miljø, som fordrede en lang række kollektive faciliteter, der knyttede sig til en aktiv livsstil. Det kom bl.a. til udtryk i offentlige institutioner, en svømmehal, tennisbaner, boldbaner, et teater, talrige fritidsklubber og sågar Danmarks største kællebakke, der alle var inkluderet i planlægningen.

Forestillinger om velvære blev derudover koblet til følelsen af tryghed, som bl.a. blev søgt faciliteret ved en total adskillelse af kørende og gående trafik. Det var en ny løsning på det, der i samtiden havde fået betegnelsen ‘bilismen’, og som

---

28 Brabrand Boligforening: Reklamepjece om Gellerupplanen, 1972, BÅLA.

29 Se f.eks. *Jyllands-Posten* 11.1.1964: ‘En ny by’; *Aarhus Stiftstidende* 12.1.1964: ‘Gjellerup-planen’; *Arkitekten* 1964: ‘Gellerupplanen’; *Politiken* 23.9.1967: ‘Her er en by’; *Aarhus Stiftstidende* 24.9.1967: ‘Skaffer bolig til 10.000 mennesker’; *Boligen* 1969: ‘Store familieboliger’; *Arkitekten* 1970: ‘Gellerupplanen – en ny by i Brabrand’; *Boligen* 1971: ‘Gjellerup – et alternativ til ensformige parcelhus- og etagehuskvarterer’; *Arkitekten* 1971: ‘Gjellerupplanen, Brabrand – afsnit 3 og 4’; *Bygge-Forum* 1971: ‘Gjellerupplanen i Brabrand’.

30 *Boligen* 1969: ‘Store familieboliger’; *Boligen* 1971: ‘Gjellerup’. Demokratiseringen af følelsen af velvære har desuden fået betegnelsen ‘21 graders kulturen’ af historikerne Ning De Coninck-Smith og Mogens Rüdiger. Jf. De Coninck-Smith og Rüdiger: ‘Typehus, energi og familieliv’.

31 Brabrand Boligforening: ‘Reklamepjece om Gellerupplanen’, 1972, BÅLA. Se derudover: *Politiken* 23.9.1967:

‘Her er en by’; *Aarhus Stiftstidende* 24.9.1967: ‘Skaffer bolig’; *Boligen* 1967: ‘Brabrand Boligforening har startet Gjellerupplanen – byggeri til 10.000 mennesker’, 499; *Brabrand og Omegns Avis* 8.5.1969: ‘Gjellerup-planen’; *Byggeindustrien* 1967: ‘Gjellerupplanen 1’, 915; *Byggeindustrien* 1971: ‘Skraldesugeanlæg’.

udgjorde en fare særligt for legende børn. Bestræbelsen var, at det skulle være muligt for beboere at tilgå alle områdets faciliteter uden at skulle krydse en eneste vej. Brabrand Boligforening fremhævede således, hvordan Gellerupplanen var "dejligt fri for farlig trafik. Gågader, omkørsler og niveauforskelle sørger for at børnene kan lege trygt og færdes frit".³² Samme billede blev tegnet i både avisers og faglige tidsskrifters portrættering af området,³³ og i et særnummer af *Arkitektur* blev Gellerup beskrevet som "et børnevenligt miljø, der er lige så trygt som en villahave".³⁴

Ved at tillægge Gellerupplanen emotionelle kvaliteter som velvære, trivsel og tryghed var planlæggere og medier med til at forme Gellerup som et særligt "sted" i den offentlige diskurs. Med andre ord var den "emotionelle produktion af rum", hvorved Gellerupplanen blev til som socialt rum i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne, kendetegnet ved en positivt evalueret emotionalitet, og det var, som vi vil argumentere for i næste del, netop denne evaluering af stedet, der med tiden blev anfægtet.

DEN FARLIGE BETON

En kritik af de store, modernistisk inspirerede, almennyttige boligbyggerier havde ulmet op igennem 1970'erne. I forhold til Gellerupplanen blussede den for alvor op og fik en folkelig sprogliggørelse i slutningen af oktober 1978 i kølvandet på den omtalte udsendelse "En kirke i beton". Mens kameraet indfangede bygningernes betongrå overflader, læste speakerstemmen udtalelser op fra anonyme borgere i Aarhus:

Gellerup, der er der da ingen der vil bo, hvis ikke de bliver tvunget til det. Tager du bil med op i Gellerupparken så husk at låse den også selvom du kun er fra den i 5 minutter. En kvinde går ikke alene i Gellerup efter klokken ti om aftenen. Gellerup er det første sted politiet opsøger morgenen efter et stort kup, tyveri eller hvad.³⁵

Efter en dramatisk præsentation af områdets miljø, vendte udsendelsens fokus sig mod Gellerup Kirke og dens brugere. Den del af udsendelsen var der ingen, som løftede et øjenbryn over. Det var derimod de første 15 minutter af programmet, der affødte stærke reaktioner fra frustrerede beboere i Gellerupplanen, der følte sig udskammet. Som *Aktuelt* skrev, kunne hverken børn eller voksne "genkende deres eget miljø".³⁶ Den 28. oktober nåede den første reaktion fra Gellerup-

32 Brabrand Boligforening: 'Reklamepjece om Gellerupplanen', 1972, BÅLA.

33 F.eks. *Jyllands-Posten* 11.1.1964: 'En ny by'; *Aarhus Stiftstidende* 12.1.1964: 'Gjellerup-planen'; *Politiken* 23.9.1967: 'Her er en by'; *Aarhus Stiftstidende* 24.9.1967: 'Skaffer bolig'.

34 *Arkitektur* 1974: 'Gellerupplanen, Brabrand', 291.

35 Danmarks Radio: *En Kirke i beton*, 23.10.1978, 00.01.52 – 00:02:33 min.

36 *Lands-Avisen Aktuelt* 6.11.1978: 'TV lyver: Gellerup er ikke et Sodoma, men et menneskevenligt miljø'.

planens beboere trykpressen. Seerstormen blev derefter intensiveret og fortsatte frem til 8. november.

Udsendelsen mobiliserede en enorm vrede, som havde både politiske og religiøse undertoner, men fortørnelsen var særligt centreret omkring tre tematikker: Portrættering af Gellerupplanens kriminelle ungdom, beboernes inaktive livsstil og forestillinger om betonens generelle håbløshed. I nedenstående analyse udfolder vi disse tre temaer, idet de på forskellig vis synliggør emotionalitetens rolle i den transformationsproces, som Gellerupplanen gennemgik i den danske offentlighed i løbet af 1970'erne.

Ungdomsforbrydere i et skadeligt miljø

Læg mærke til børnene, de er rastløse. Når de bliver lidt ældre kan det godt være, at der er nogle af dem, som mener, at der er noget, som skal hævnnes. Jeg kan sige dig så meget, som at jeg hellere ville have savet min arm af, end at lade mine børn vokse op i det miljø.³⁷

Dette citat af en anonym aarhusianer blev bragt indledningsvist i udsendelsen. Det er derfor ikke overraskende, at de første, som reagerede mod udsendelsen, var en 10. klasse fra Nordgårdskolen, der lå midt i området. I et læserbrev opponerede de mod udsendelsens portræt af Gellerupplanens ungdom. De var "chokerede over de mange løse påstande i programmet",³⁸ og skrev oprørt, at nu have hele Danmarks befolkning fået det indtryk, at ungdommen i Gellerupplanen bestod af en "forsamling små forbrydere, rockere og andre der har noget at hævne på samfundet".³⁹

Som sådan havde de ret, for selvom Gellerupplanens sociale status allerede var blevet sat til forhandling på lokalt plan, var det mediehistorisk set første gang, at danskerne i bedste sendetid oplevede en så hård kritik af området. I en fast tv-analytisk klumme skrev en anmelder da også, at programmet var ugens afskrækkende eksempel på ensidig journalistik. Elendigheden blev "malet med grelle farver. Vokser man op i Gellerupplanen ved Århus, er man på forhånd dømt til nederlag".⁴⁰

Aarhus Stiftstidende gav de unge mere spalteplass den 5. november, hvor de i et læserbrev forsøgte at afmontere påstande fra den forhenværende viceinspektør på Tovshøjskolen, som havde udtalt sig i udsendelsen. Han havde her argumenteret for, at "Gellerupplanen var meget udviklet hvad vold, tyveri og hærværk" angik, og "et af hans argumenter var, at børn i alle aldre dannede små tyvebander,

37 *En kirke i beton*, 23.10.1978: 00:02:33 min.

38 *Aarhus Stiftstidende* 28.10.1978: 'Hvem skal skaffe os arbejde?'

39 *Aarhus Stiftstidende* 28.10.1978: 'Hvem skal skaffe?'

40 *Jyllands-Posten* 29.10.1978, Flemming Chr. Nielsen: 'Frugtbart oprør?'

der stjal i de forskellige forretninger".⁴¹ Det interessante i den sammenhæng er imidlertid ikke, hvorvidt de unges forargelse var berettiget eller ej, men snarere, hvordan de blev genstand for en bredere debat om Gellerupplanens problematiske effekter og skadelige virkninger. Udsendelsen lagde nemlig lyd og billede til en stemme i samtidens debat, som pegede på, at det var det fysiske miljø i Gellerupplanen, som ellers havde fået en ualmindelig positiv modtagelse bare få år tidligere, der understøttede den utilpassede og småkriminelle sociale adfærd:

Ja, der er et alt for dårligt miljø for børn og unge. Der er taget hensyn til, at der skal være moderne fysiske faciliteter og plads til biler med parkeringspladser, og det bliver derfor et spørgsmål om beton og asfalt, stort set det hele.⁴²

Miljøet blev her koblet direkte sammen med en uhensigtsmæssig adfærd blandt de unge. Det kom efter sigende til udtryk i Gellerupplanens store butikcenter, hvor de bevægede sig rastløst rundt og stjal.⁴³ Udsendelsen udpegede det velplanlagte betonmiljø som roden til problemet, idet det faciliterede en usund og farlig hverdagskultur blandt de unge præget af rastløshed og social utilpassethed: "Deres tilværelse består ofte, ud over beton og asfalt, af fjernsyn og andre beskæftigelsesmuligheder, som mangler indhold".⁴⁴

Udsendelsen fortalte dermed historien om Gellerupplanens ungdom gennem et dialektisk forhold mellem de unges utilpassede og upassende adfærd og det fysiske miljøes affektive kvaliteter. På den ene side blev ungdommens problematiske adfærd præsenteret som et direkte resultat af Gellerupplanens trøstesløse og fremmedgørende materialitet, og på den anden side blev Gellerupplanens dårlige ry tilskrevet netop ungdommens kriminelle handlinger. Ved at portrættere Gellerupplanen som et sted, der formede og blev formet af ungdommens forfald, fortalte udsendelsen området historie ved hjælp af nogle helt andre emotionelle værdier og stemninger, end det tidligere havde været tilfældet. De unges hverdag blev ikke portrætteret som en hverdag karakteriseret ved velvære, trivsel og tryghed i lyse og luftige omgivelser, men derimod som en rastløs, trøstesløs og utryg tilværelse, der i høj grad kunne tilskrives betonmiljøets fremmedgørende effekter.

Denne repræsentation af Gellerupplanens ungdomsmiljø mødte hård kritik fra beboerne, som i skarp kontrast hertil fremhævede området miljø og faciliteter som særdeles ungdoms- og børnevenlige. I læserbreve og indlæg argumenterede beboere således for, at "miljøet er godt med mange aktiviteter for både børn, unge og voksne",⁴⁵ og at dette sågar "kan være med til at afhjælpe nogle af de pro-

41 *Aarhus Stiftstidende* 5.11.1978: 'Der sker meget i Gellerup'.

42 *En kirke i beton*, 23.10.1978: 00.05.28 min.

43 *En kirke i beton*, 23.10.1978: 00.13.15 min.

44 *En kirke i beton*, 23.10.1978: 00.07.21 min.

45 *Aarhus Stiftstidende* 5.11.1978: 'Der sker meget'.

blemer, som beboerne bringer med sig fra deres tidligere miljø”.⁴⁶ Beboer Lene Nørgaard Madsen påpegede endda, at:

[V]ort valg af bolig hænger ikke mindst sammen med hensynet til vore børns opvækstvilkår. I det almennyttige boligbyggeri fandt vi et integreret og fysisk overskueligt miljø, hvor børns daglige udfoldelsesmuligheder er placeret i nær tilknytning af boligen. Det er et alsidigt fritidsmiljø med masser af aktivitetstilbud til børnene og en usædvanlig trafiktryghed gennem en stærk trafikdifferentiering.⁴⁷

Debatten om de unge viser altså, hvordan Gellerupplanen blev omdannet til en kampplads om retten til at definere områdets forestillede effekter. Kampene var i høj grad centreret om evalueringen af områdets emotionelle kvaliteter og effekter på beboerne. Dette gjaldt Gellerupplanen som helhed, men kom også til udtryk i forbindelse med særlige materielle strukturer i området, hvis emotionalitet blev sat til forhandling

Et eksempel herpå er den føromtalte adskillelse af gående og kørende trafik, som gjorde det muligt for børn og unge at bevæge sig rundt på egen hånd uden at møde en eneste bil. Hvor beboere og Brabrand Boligforening stadig fastholdt en forestilling om Gellerupplanens separation af blokke og veje som trygheds-skabende, hvilket netop understreges i ovenstående citat, fremførte udsendelsen den kontrasterende pointe, at anordningen havde u hensigtsmæssige konsekvenser. Som speakeren forklarede, var det mest iøjnefaldende, når man besøgte Gellerupplanen, “de mange børn som spadserer rundt uden pasningsmuligheder. De kommer på gaden om morgenen og kommer først op om aftenen”.⁴⁸ Af konteksten blev seerne tilskyndet til den forståelse, at de trafikfrie mellemrum mellem blokkene fordrede en praksis, hvor forældrene overlod børnene til sig selv, hvilket havde skabt en stor utryghed i området:

Der er nogle udmærkede, arkitekttegnede legepladser rundt omkring, grønne områder og så videre, men det er som om at børnene ikke rigtig er interesseret i at opholde sig på legepladserne. I stedet for drager de rundt omkring i miljøet. Bekæmper hinanden indbyrdes, går på opdagelse og små tyvetogter i Gellerupcentret. Et begreb som mobning er et fænomen, som man også kan iagttage i gadebilledet.⁴⁹

På den måde gik adskillelsen af kørende og gående trafik, et af Brabrand Boligforenings salgsmæssige trumfkort i 1960'erne, fra at repræsentere en trygheds-ska-

46 *Lands-Avisen Aktuelt* 8.11.1978: 'Gjellerup-planens beboere vrede: Klager over TVs fremstilling'.

47 *Lands-Avisen Aktuelt*, 6.11.1978: 'Gellerup er ikke et Sodoma'.

48 *En kirke i beton*, 23.10.1978: 00:01.02 min.

49 *En kirke i beton*, 23.10.1978: 00:12.39 min.

bende strukturering af børnefamiliens hverdag til at blive fortolket som en gennemgående utryghedsskabende anordning, der udgjorde et omsorgssvigt og en trussel mod børnenes mentale tilstand og naturligt legende adfærd. Eksemplet viser samtidig, hvordan det netop ikke var området fysikalitet, der havde ændret sig, men derimod den emotionelle produktion af rum, som var i forandring og fandt udtryk gennem nye repræsentationer af Gellerupplanen. Det var med andre ord forestillingerne om betonmiljøets effekter, som havde ændret karakter, og modsat tidligere blev sociale udfordringer nu forsøgt forklaret som produkter af dette miljø.

Interessant nok kan det i et nutidigt perspektiv tilføjes, at et af de primære kendetegn ved den igangværende omstrukturering af Gellerupplanen er en gennemgående sammenfletning af kørende og gående trafik, idet man forventer, at denne løsning vil øge netop trygheden i området.⁵⁰

Den upassende inaktivitet

I forlængelse af udskamningen af Gellerupplanens rastløse, omvandrende unge fremførte udsendelsen en anden følsom kritik, som en stor del af beboerne tog skarpt afstand fra i deres indlæg.⁵¹ Kritikken gik på, at Gellerupplanens beboerklientel primært bestod af enlige mødre og arbejdsløse på offentlig forsørgelse, hvis dagligdag var præget af ensomhed og aktivitetsløs adfærd. Udsendelsen tegnede på den måde et billede af Gellerup som en passiv bydel, der var afskåret – fysisk såvel som mentalt – fra det resterende samfund:

Det, som er karakteristisk for de enlige mødre i Gellerupplanen, det er, at de står uden erhverv og derfor primært er henvist til bistandskontoret i økonomisk henseende [...] Et begreb som arbejdsløshed er et problem herude.⁵²

”Passivitet” som tilstand udgør muligvis ikke en følelseskategori i traditionel forstand, men må alligevel forstås som et centralt led i den ”emotionelle produktion af rum”, som udsendelsen afstedkom. Speakeren beskrev bl.a., hvordan ”man ser mange voksne gå rundt uden noget egentligt at give sig til”,⁵³ ligesom det blev fremhævet, at ”de lange dage er svære at slå ihjel for en stor del af

⁵⁰ *Helhedsplanen 2007*, s. 7-9.

⁵¹ F.eks. *Aarhus Stiftstidende* 28.10.1978: 'Hvem skal skaffe'; *Aarhus Stiftstidende* 5.11.1978: 'Der sker meget'; *Aarhus Stiftstidende* 7.11.1978: 'Klage til radiorådet fra Gellerup'; *Aarhus Stiftstidende* 8/11.1978, Harritsø: 'TV og Gellerupparken'; *Aarhus Stiftstidende* 8.11.1978: 'Revolverjournalistik'; *B.T.* 8.11.1978: '9.000 i oprør efter TV-udsendelse: Vi er udleveret som kriminelle og alkoholikere'; *Jyllands-Posten* 8.11.1978: 'Gjellerup-boere kræver ny TV-udsendelse'; *Lands-Avisen Aktuelt* 6.11.1978: 'Gellerup er ikke et Sodoma'.

⁵² *En kirke i beton*, 23.10.1978: 00.09.08 - 00.10.33 min.

⁵³ *En kirke i beton*, 23.10.1978: 00.09.08 - 00.10.33 min.

de arbejdsløse”.⁵⁴ På den måde blev de passive elementer i beboernes forestillede hverdag fremhævet og defineret gennem negative emotionelle værdier som trøstesløshed, tristhed og rastløshed.

Passiviteten og de dertilhørende emotionelle værdier kom med andre ord til at repræsentere en negation af den trivsel og velvære, som byggeriet planmæssigt skulle indbyde til. Denne modsætning kom bl.a. til udtryk i beboernes forsvar for Gellerupplanen. Den hverdag, som de skrivende beboere mente, at de havde, var nemlig fyldt med aktiviteter, og problemet var snarere det modsatte. Børnene havde slet ikke tid til at lave lektier på grund af de mange forskellige aktiviteter, som blev udbudt i Gellerup.⁵⁵ Generelt argumenterede beboerne for, at de var ”tilfredse med omgivelser, fællesfaciliteter, aktiviteterne og beboer-demokrati i området”, og netop paraden af fællesarrangementer og fritidsaktiviteter, som var muliggjort af fællesrum, svømmehallen og delevnige udeområder mellem blokkene, viser, hvordan en aktiv og social tilværelse uden for arbejdslivet var et tilstræbelsesværdigt ideal.⁵⁶

Beboernes kamp for at afværge denne fremstilling vidner dermed om, at arbejdsløshed, lediggang og det aktivitetsløse liv var forbundet med et enormt socialt stigma, og der måtte derfor ikke herske tvivl om, at Gellerupplanen skabte sunde, aktive og sociale samfundsborgere. Vendes blikket mod arbejdsmarkedet, lå arbejdsløsheden i 1978 på omkring 6-8 pct.⁵⁷ Tallene skal forstås i konteksten af den velfærdsstigning og optimisme, som havde præget Danmark i 1960’erne. I den periode var det danske samfund i høj grad præget af en forestilling om, at arbejdsløshed var et fortidsfænomen, idet man i fremtidens driftige og planlagte samfund kunne organisere sig ud af egentlig arbejdsløshed.⁵⁸ Denne forventning afspejlede sig bl.a. i Gellerupplanens prioritering af kollektive kvadratmeter, der skulle understøtte en adækvat udfoldelse af fritidslivet. Oliekrisen i 1973 og de efterfølgende krisetider satte imidlertid en effektiv stopper for den type af forestillinger, og arbejdsløshed blev dermed igen sat i scene som et betydeligt samfundsproblem.⁵⁹ Som den tyske historiker Christiane Reinecke har vist, spillede de såkaldte ”urban badlands” i byernes periferi en central rolle i genopdagelsen og konstruktionen af sociale problemer som arbejdsløshed og fattigdom i de ellers velhavende vesteuropæiske samfund i 1970’erne.⁶⁰ Ifølge Reinecke blev særligt de modernistisk inspirerede boligområder ”the ultimate signifier of an

54 *En kirke i beton*, 23.10.1978: 00.09.08 - 00.10.33 min.

55 *Lands-Avisen Aktuelt* 6.11.1978: ’Gellerup er ikke et Sodoma’.

56 *Jyllands-Posten* 2.11.1978: ’Folk i betonbyggeri har det langt bedre, end mange tror’.

57 Danmarks Statistisk: <http://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetPubFile.aspx?id=3189&sid=halvtres> (30.8.2017), 16.

58 F.eks. Hansen og Jespersen (red.): *Samfundsplanlægning i 1950’erne*; Jørgensen: ’Planlagt velfærd’.

59 F.eks. Petersen, Petersen og Christiansen (red.): *Dansk Velfærdshistorie*, 525.

60 Reinecke: ’Localising the Social’.

underprivileged social position".⁶¹ I udsendelsen kan en lignende forbindelse mellem den inaktive og socialt udsatte borger og Gellerupplanen identificeres, idet området netop blev portrætteret som en katalysator for socialt problematiske adfærdsmønstre og subjekter.

Ligesom det var tilfældet med den utilpassede ungdom, opstillede "En kirke i beton" et dialektisk forhold mellem Gellerupplanens miljø og beboernes inaktive livsstil. Gellerup var problematisk, både fordi området var beboet af arbejdsløse, alkoholikere og enlige mødre, men også fordi disse sociale grupper var uundgåelige konsekvenser af områdets miljø. Dette forhold blev i høj grad formidlet gennem negative emotionelle stemninger som trøstesløshed, tristhed og rastløshed, der alle fandt visuelt udtryk i udsendelsens portrættering af betonmiljøets grå univers. Og det var netop det billede af Gellerupplanen, som de skrivende beboere opponerede mod. Ved i stedet at fremhæve Gellerupplanen som et boligområde kendetegnet ved en aktiv og social livsstil forsøgte de at fastholde det positive billede af Gellerup som facilitator for velvære, trivsel og tryghed, der var blevet tegnet af medier og planlæggere i slutningen af 1960'erne. Debatten giver dermed et indblik i, hvordan arbejdsløshed og lediggang var, hvis ikke anstødeligt, så under alle omstændigheder opfattet som problematisk i samtiden. Beboerne ønskede ikke at blive associeret med den problematiske sociale og emotionelle status, som knyttede sig til kategorierne 'enlige mødre' og 'arbejdsløse', og derfor søgte de at bekæmpe, at disse kategorier skulle forme repræsentationen af Gellerupplanen i den brede offentlighed. Som næste afsnit vil fokusere på, hang dette sammen med en tendens i samtiden, hvor debattens store syndebuk, betonen, i sig selv blev tilskrevet en farlig og frastødende emotionalitet.

Betonens håbløse metafysik

Hvad der tilsyneladende ikke hidtil har kunnet gennemføres i noget andet moderne dansk boligbyggeri, praktiseres i Gjellerup. Med rette kritiseres de mange ny etageboligblok-byer i beton andre steder for umenneskelighed. Det er store grå ørkener, fantasiløse, farveløse sovefabrikker.⁶²

Således skrev *B.T.* også, da avisen i 1970 kårede Gellerupplanen som "årets kønneste by". Citatet indfanger, hvordan kritikken af de store modernistiske boligbyggerier og betonen længe havde ulmet lige under overfladen, inden den brød ud i lys lue. Hvor Gellerup i 1970 blev fremhævet som undtagelsen, der bekræftede reglen, var det i 1978 området selv, der var blevet genstand for kritikens røster. Som citatet viser, var kritikken i høj grad fokuseret omkring "betonen" og de farer, som blev forbundet hermed. Som ovenstående analyser også har antydnet, blev

61 Reinecke: 'Localising the Social', 557

62 *B.T.* 14.8.1970: "Danmarks kønneste by".

dette fysiske materiale i udsendelsen ikke kun portrætteret som den ramme, der omgav utilpassede unge, enlige mødre og inaktive arbejdsløse, men som en decideret årsag til disse subjekters problematiske emotionelle liv og sociale adfærd.

Som den amerikanske historiker Laura Falender har argumenteret for, var opførelsen såvel som den efterfølgende problematisering af de store modernistisk inspirerede boligbyggerier i høj grad drevet af en transnational tro på "spatial determinisme".⁶³ De stridende forestillinger om Gellerupplanens emotionalitet, som kom til udtryk med "En kirke i beton", havde på mange måder rødder i netop sådan en deterministisk tænkning, idet begge positioner opstillede en nærmest kausal forbindelse mellem betonen og særlige emotionelle kvaliteter.

De farlige og frastødende følelsesmæssige følgevirkninger, som betonen blev tilskrevet i "En kirke i beton", var beboerne ikke interesseret i, at deres hjem blev associeret med. I deres klage til Radiorådet forsøgte de således at afmontere "betonfaren" ved at påpege, at "beboerne er glade for at bo i Gellerupplanen fordi der er gode, store familieejligheder, adskillelse mellem kørende og gående trafik og et utal af aktivitetsmuligheder og grønne områder (og ikke kun beton)".⁶⁴ Også beboer Jørgen Harritsø Jørgensen påpegede, at "vi er ikke en flok betonforbrydere",⁶⁵ og sammenkoblede på den måde indirekte betonen med kriminalitet. Som det indledende citat i artiklen viser, forsøgte samme beboer dog også at frifinde betonen i sit indlæg. Beton bestod nemlig blot af "vand, sand og cement; elementer der ikke i sig selv indeholder nogen ondskabsfuldhed, men tværtimod er nyttige".⁶⁶ Dette citat understreger, hvordan også en emotionel kvalitet som frygt spillede en betydningsfuld rolle i denne proces – så betydningsfuld at en beboer følte sig foranlediget til at påpege, at beton som materiale ikke i sig selv var ondskabsfuldt. Udsendelsens fremstilling af Gellerupplanens fysiske miljø og beboernes kritiske reaktioner herpå illustrerer på den måde fint, hvordan betonen fik emotionelt liv gennem de måder, hvorpå den blev fremstillet i offentligheden.

I beboernes klagebrev til Radiorådet opponerede de desuden mod påstanden om, at der var alt for få grønne områder i Gellerupplanen, som kunne opveje den negative emotionalitet, som den grå beton og asfalt understøttede.⁶⁷ I udsendelsen havde argumentet været, at børnene var blevet så skadet af det grå miljø, at de havde mistet lysten til at lege og opholde sig i de "sparsomme" grønne områder. Ifølge beboerne var sandheden derimod det modsatte. Gellerupplanen var defineret netop gennem de mange grønne områder, der virkede livgivende på både beboerne og miljøet. Netop dette modsætningsforhold mellem det "grå" og det

---

63 Falender: *Social Housing*, 381-440

64 *Aarhus Stiftstidende* 7.11.1978: 'Klage til radiorådet'.

65 *Aarhus Stiftstidende* 8/11.1978, Harritsø: 'TV og Gellerupparken'.

66 *Aarhus Stiftstidende* 8/11.1978, Harritsø: 'TV og Gellerupparken'.

67 *Jyllands-Posten* 8.11.1978: 'Gjellerup-boere'; *Lands-Avisen Aktuelt* 8.11.1978: 'Gjellerup-planens beboere vrede'.

”grønne” og de dertilhørende emotionelle implikationer blev også taget op året efter i Gellerupparkens 10-års jubilæumsskrift fra 1979 af afdelingens formand Jens W. Kristensen:

Mange kalder Gellerupparken for en ”grå betonørken”. Intet er mere forkert. Gellerupparken kendetegnes først og fremmest ved den grønne farve. I disse sommermåneder kan man rigtigt nyde de store friarealer og havearealerne mellem blokkene, hvor der udfoldes mange former for aktiviteter og samvær. Mange beboere føler, at deres hjem er Gellerupparken, og de lægger megen tid og energi i at opbygge et godt miljø til glæde for alle.⁶⁸

Det grønne og grå blev således fremhævet som to yderpoler på en symbolsk kampplads, hvor slaget kunne stå mellem naturen og moderniteten. Hvor den grønne farve blev knyttet til positive emotionelle værdier som velvære og glæde, blev den grå farve fremhævet som en metafor for tristhed og trøstesløshed. Det viser, hvordan kampen om retten til at definere Gellerupplanens emotionalitet i offentligheden også var en kamp om retten til at farvelægge Gellerupplanen i offentligheden – en kamp, som beboerne og Brabrand Boligforening dog aldrig kunne vinde.

AFSLUTTENDE REFLEKSIONER

Der er således en markant forskel på det billede af Gellerupplanen, som blev tegnet af medier og planlæggere i de sene 1960’ere og tidlige 1970’ere, og den fremstilling af området som blev formidlet til seerne i ”En kirke i beton”. Som ovenstående analyser har demonstreret, var denne forskel i høj grad begrundet i divergerende forestillinger om, hvilke emotionelle kvaliteter og effekter, som områdets spatialitet og materialitet understøttede. Hvor Gellerupplanen fra et planlægningsperspektiv primært blev framet som et område, der utvivlsomt ville skabe et emotionelt liv præget af velvære, trivsel og tryghed, fremstillede udsendelsen områdets betonmiljø som en af hovedårsagerne til, at beboerne levede et liv præget af rastløshed, trøstesløshed og utryghed. Udsendelsen formidlede disse emotionelle kvaliteter gennem en fremstilling af særligt Gellerups ungdom og passive beboerklientel, hvis problematiske adfærd i høj grad blev tilskrevet betonmiljøets fremmedgørende karakter. I den efterfølgende læserbrevsstorm forsøgte både beboere og repræsentanter for Brabrand Boligforening da også at fastholde en positiv repræsentation af Gellerupplanen ved netop at tilskrive betonmiljøet de samme emotionelle kvaliteter, som området var blevet associeret med fra et planlægningsperspektiv.

---

68 Brabrand Boligforening: *’Gellerupparken 10 år’, 1979, BÅLA.*

Hvilke emotionelle kvaliteter, som Gellerup faktisk understøttede, kan nærværende analyse ikke give svar på. Det har heller ikke været formålet med artiklen. Ærindet har snarere været at belyse, hvordan Gellerupplanen i 1960'erne og 1970'erne blev til som 'sted' i den danske offentlighed gennem stridende forestillinger om betonens emotionelle effekter. En følelseshistorisk undersøgelse af forhandlingen og kampen om Gellerupplanen i 1960'erne og 1970'erne giver selvfølgelig ikke et udtømmende svar på, hvorfor og hvordan området over tid i stigende grad blev opfattet som problematisk. Artiklen skal da heller ikke læses som et forsøg på at 'frikende' Gellerupplanen, men snarere som et forsøg på at nuancere det narrativ, som området – i stil med mange andre almennyttige boligområder – er blevet indlejret i siden 1970'erne. Der kan i forskningen såvel som offentligheden spores en tendens til at fremstille de modernistisk inspirerede almennyttige boligområders negative transformation som en uundgåelig selvfølgelighed.⁶⁹ Det har skygget for den kendsgerning, at denne transformation i realiteten var historisk betinget og et resultat af menneskelig aktivitet. Et kulturhistorisk studie af historisk foranderlige forestillinger om Gellerupplanens emotionalitet kan således måske bidrage til at fremme en afsejlfølgeliggørelse af denne fortællings reduktive karakter.

LITTERATUR

Trykte kilder

- Arkitekten: 'Gjellerupplanen', 1964, 128-132.
 Arkitekten: 'Gjellerupplanen – en ny by i Brabrand', 1970, 100-111.
 Arkitekten: 'Gjellerupplanen, Brabrand – afsnit 3 og 4', 1971, 75-85.
 Arkitektur: 'Gjellerupplanen, Brabrand', 1974, 289-316.
 Aarhus Stiftstidende, 12.1.1964: 'Gjellerup-planen som mønster-byggeri'.
 Aarhus Stiftstidende, 24.9.1967: 'Skaffer bolig til 10.000 mennesker'.
 Aarhus Stiftstidende, 28.10.1978: 'Hvem skal skaffe os arbejde'.
 Aarhus Stiftstidende, 5.11.1978: 'Der sker meget i Gellerup'.
 Aarhus Stiftstidende, 7.11.1978: 'Klage til radiorådet fra Gellerup'.
 Aarhus Stiftstidende, 8.11.1978: 'TV og Gellerupparken'.
 Aarhus Stiftstidende, 8.11.1978: 'Revolverjournalistik'.
 Beboerbladet Boligen: 'Brabrand Boligforening har startet Gjellerupplanen – byggeri til 10.000 mennesker', 1967, 496-499.
 Beboerbladet Boligen: 'Store familieboliger', 1969, 6-9.
 Beboerbladet Boligen: 'Gjellerup – et alternativ til ensformige parcelhus- og etagehuskvarterer', 1971, 232-241.
 Beboerbladet Boligen: 'Boligafdeling med lokal service for sociale problemer', 1979, 32-33.
 Brabrand Boligforening: Brochure over Gellerupparken and Toveshøj, 1972. Brabrand-Årslev Lokalhistoriske Arkiv.
 Berlingske Tidende, 8.11.1978: 'Vrede over Kirkeligt Forum'.
 Brabrand Boligforening: *Gjellerupplanen*, 1963. Brabrand-Årslev Lokalhistoriske Arkiv.
 Brabrand Boligforening: *Gjellerupparken 10 år*, 1979. Brabrand-Årslev Lokalhistoriske Arkiv.

---

69 Denne tendens er mulig at spore i både lokal- og arkitekturhistoriske fremstillinger fra særligt 1980'erne og frem. Se f.eks. Gejl (red.): *Århus*, 50-53, Nygaard: *Tag over hovedet*, 148-160 & 178-196 og Gaardmand: *Plan over land*, s. 52-54 & 128.

- Brabrand og Omegn Avis, 8.5.1969: 'Gjellerup-planen'.
- B.T., 14.8.1970: 'B.T. har valgt Danmarks kønneste by: Gjellerup ved Århus betonby med trivsel'.
- B.T., 8.11.1978: '9.000 i oprør efter TV-udsendelse: Vi er udleveret som kriminelle og alkoholikere'.
- Bygge-forum: 'Gjellerupplanen i Brabrand', maj 1971, 25-27.
- Byggeindustrien: 'Gjellerupplanen 1', 1969, 911-916.
- Byggeindustrien: 'Skraldsugeanlæg', 1971, 309-312.
- Demokraten, 12.1.1964: 'Ny by til 10.000 beboere'.
- Jyllands-Posten, 11.1.1964: 'En ny by til 15.000 mennesker'.
- Jyllands-Posten, 29.10.1978: 'Frugtbart oprør'.
- Jyllands-Posten, 2.11.1978: 'Folk i betonbyggeri har det langt bedre, end mange tror'.
- Jyllands-Posten, 8.11.1978: 'Gjellerup-boere kræver ny TV-udsendelse'.
- Lands-Avisen Aktuelt, 6.11.1978: 'TV lyver: Gellerup er ikke et Sodoma, men et menneskevenligt miljø'.
- Lands-Avisen Aktuelt, 8.11.1978: 'Gjellerup-planens beboere vrede: Klager over TVs fremstilling'.
- Politiken, 23.9.1967: 'Her er en by til 10.000 indbyggere'.
- Skræppebladet (nr. 12), december 1978. Brabrand-Årslev Lokalhistoriske Arkiv.

Litteratur

- Bech-Danielsen, Claus: *Moderne arkitektur - hva' er meningen?*. Aarhus, Systime, 2004.
- Bondi, Liz, Joyce Davidson og Mick Smith (red.): *Emotional Geographies*. Aldershot, Ashgate, 2007.
- de Coninck-Smith, Ning og Mogens Rüdiger: 'Typehus, energi og familieliv i 1950'erne og 1960'erne'. I Niels Finn Christiansen, Kurt Jacobsen og Mogens Rüdiger (red.): *Ole Lange – fra kætter til koryfæ*. København, Gyldendal, 2007, 196-217.
- Cupers Kenny: *The Social Project: Housing Postwar France*. Minneapolis, The University of Minnesota Press, 2014.
- Davidson, Joyce og Christine Milligan: 'Embodying Emotion, Sensing Space: Introducing Emotional Geographies'. I *Social & Cultural Geography* 5 (4), 2004, 523-532.
- Fabian, Louise: 'Spatiale forklaringer – Da den geografiske tænkning kom på den humanvidenskabelige dagsorden'. I *Slagmark* 57, 2010, 19-35.
- Falender, Laura: *Social Housing in Post-War Oslo and Edinburgh: Modernizing, Decentralizing, and Renewing the Urban Housing Stock, ca. 1945-1985*. Ph.d.-afhandling, Oslo Universitet, 2013.
- Gammerl, Benno: 'Emotional Styles – Concepts and Challenges'. I *Rethinking History* 16, 2012, 161-175.
- Gejl, Ib (red.): *Århus. Byens Historie, Bind 4 1945-1995*. Aarhus, Århus Byhistoriske Forlag, 1995.
- Gaardmand, Arne: *Dansk Byplanlægning: Plan over land 1938-1992*. Nykøbing, Bogværket, 2016.
- Hall, Peter: *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design Since 1880*. Malden: Wiley Blackwell, 2014.
- Hansen, Else og Leon Jespersen (red.): *Samfundsplanlægning i 1950'erne. Tradition eller tilløb?*. København, Museum Tusulanums Forlag, 2009.
- Ishøj Kommune: *Indvanderrapport II*. 1978.
- Johansen, Birgitte Schepelern og Katrine Schepelern Johansen: 'At Tæmme Nydelsen - En Analyse Af Den Rumlige Indretning Af En Dansk Heroin klinik'. I *Tidsskrift for Forskning i Sygdom Og Samfund* 10 (18), 2013, 113-134.
- Jørgensen, Caspar: 'Planlagt velfærd: velfærdssamfundets kulturarv'. I *Årbog for Museum Sønderjylland*, 2010, 69-84.
- Langen, Ulrik: 'Den æreløse ordensmagt: kampen om byrummet mellem vægtene, gardere og pøbel i 1700-tallets København'. I *Fortid og nutid* 2, 2009, 83-105.
- Larsen, Morten Lind og Troels Riis Larsen: *I medgang og modgang. Dansk byggeri og den danske velfærdsstat 1945-2007*. Ballerup, Byggecentrum, 2007.
- Lefebvre, Henri: *The Production of Space*. Oxford, Blackwell Publishing, 1991.

- Löfgren, Orvar: 'Motion and Emotion: Learning to be a Railway Traveller'. I *Mobilities* 3 (3), 2008, 331-351.
- Mazanti, Birgitte: *Fortællinger fra et sted*. Ph.d.-afhandling, Statens Byggeforskningsinstitut og Københavns Universitet, 2002.
- Mazanti, Birgitte: 'Stedsforståelse - mellem repræsentation og social praksis'. I Buciek, Keld, Jørgen Ole Bærenholdt, Michael Haldrup Pedersen og John Pløger: *Rumlig praksis: Festskrift til Kirsten Simonsen*. Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag, 2006, 189-199.
- Nygaard, Erik: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945 til 1982*. København, Arkitektens Forlag, 1984.
- Paludan, Helge (red.): *Århus Bys Historie - fra vikingetid til nutid*. Aarhus, Husets Forlag, 1985.
- Pernau, Margrit: 'Space and Emotion: Building to Feel'. *History Compass* 12 (7), 2014, 541-549.
- Petersen, Jørn Henrik, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.): *Dansk Velfærdshistorie Bind V. Velfærdsstaten i tidehverv 1973-1993*. Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2013.
- Raffaetà, Roberta: 'Hope Emplaced. What Happens to Hope after Arrival: The Case of Ecuadorian Families Living in Italy'. *Emotion, Space and Society* 16, 2015, 116-122.
- Reinecke, Christiane: 'Localising the Social: The Rediscovery of Urban Poverty in Western European 'Affluent Societies''. I *Contemporary European History* 24 (4), 2016, 555-576.
- Scheer, Monique: 'Are emotions a kind of practice (and is that what makes them have history?) A Bourdieuan approach to understanding emotion'. I *History and Theory* 51 (2), 2012, 193-220.
- Schjerner, Camilla: 'Følelsesgeografier og fællesskaber i København 1771-1800'. I *temp - tidsskrift for historie*, nr. 11, 2015, 26-49.
- Simonsen, Kirsten: 'Practice, Spatiality and Embodied Emotions: An Outline of a Geography of Practice'. I *Human Affairs* 17 (2), 2007, 168-181.
- Thelle, Mikkel: 'Et rumligt fix for historievitenskaben?'. I *temp - tidsskrift for historie* nr. 9, 2014, 187-201.
- Thelle, Mikkel: 'Feeling Motion: Revisiting Mobility History through Affect and Emotion'. I *Mobility in History*, 6 (1), 2015, 63-69.
- Vallgård, Karen: 'Affekt, Følelser og Rum - Historiefaglige Perspektiver'. I *temp - tidsskrift for historie*, nr. 10, 2015, 175-183.
- Wakeman, Rosemary: *Practicing Utopia: An Intellectual History of the New Town Movement*. Chicago, The University of Chicago Press, 2016.

MIKKEL HØGHØJ

PH.D.-STIPENDIAT

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

HISMH@CAS.AU.DK

SILKE HOLMQVIST

PH.D.-STIPENDIAT

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

SH@CAS.AU.DK

ABSTRACT(UK)

Mikkel Høghøj and Silke Holmqvist: When concrete became a burden: The emotional struggles over the Gellerup Plan in the 1960s and 1970s

This article investigates the role of emotions in the historical formation of the Danish mass housing estate, "The Gellerup Plan", as a "place" in the Danish public sphere in the 1960s and 1970s. The main focus is on the struggle for the right to define and control the representation of the emotionality of the Gellerup Plan, following the TV programme, "A Church in Concrete", during the autumn of 1978. To adequately understand the background of this debate, the article is introduced by an analysis of how the planning of the Gellerup Plan was guided by certain emotional ideals about the healthy and good life for the Danish welfare citizens. The article argues that where the Gellerup Plan in the beginning was framed as a place that would produce an emotional life characterised by well-being and safety, the public opinion had changed during the 1970s. Thus, "A Church in Concrete" added picture and sound to a contemporary attitude to the concrete environment as social degenerating and conducive to restlessness, hopelessness, fear and insecurity. This message was especially mediated through a portrayal of Gellerup's maladjusted youth and passive residents whose emotional lives were depicted as unavoidable results of the alienating concrete. In opposition thereto, residents tried to maintain a positive representation of the place by ascribing to the concrete environment the same emotional qualities, associated with the area from the outset. Thus, by investigating historically mutable perceptions of the emotionality of the Gellerup Plan, this article seeks to nuance the "narrative of decline", associated with modernist housing developments since the 1970s.